Comportament lingüístic i canvi social

ALBERT BASTARDAS I BOADA
Universitat de Barcelona

1. *La normalització lingüística com a procés de canvis*

A l'hora d'assajar de trobar concepcions dels processos de normalització lingüística que ens puguin resultar el màxim d'aclaridores i útils per guiar la nostra intervenció sobre la realitat, he anat trobant més i més il·luminant pensar aquest tipus de fenòmens com a processos de *canvi* de comportaments. Des d'aquesta perspectiva —que implica alhora canvi i *persistència*— crec que s'afavoreix en alt grau la comprensió d'aquests tipus d'esdeveniments i una correcta orientació en la imaginació de les accions pertinents. Fixem-nos, per exemple, que no és el mateix començar un procés totalment de zero, de nou, que transformar allò que la gent està plenament acostumada a fer quotidianament. En el primer cas les definicions de la situació i les normes de comportament poden fixar-se —en un esquema teòric— amb més llibertat, sense trobar-se amb els problemes d'hàbit, de percepcions consolidades, etc., que ens poden sorgir en el cas d'haver de canviar comportaments funcionals i llargament establerts d'un col·lectiu humà. Ja veurem més endavant com des d'aquest enfocament s'expliquen moltes coses aparentment fosques de l'actual procés de normalització del català.

Adoneu-vos que estem parlant de *canvi* i de *comportaments* lingüístics. És a dir, el que ens interessaria és transformar conductes, per tant, *socials*. No es tracta, doncs, d'intervenir

sobre el canvi d'accions caracteritzades com a absolutament «particulars» o «íntimes» de l'individu sinó de comportaments públics, *inter*personals. Normalment, sempre que parlem, parlem *amb* algú altre. I aquesta constatació ens porta a la necessitat d'explorar la naturalesa dels comportaments socials, un subconjunt dels quals seran els comportaments lingüístics. Si acceptem aquest punt de vista, podem, doncs, pressuposar que allò que puguem saber sobre el canvi i la persistència dels comportaments socials pot ser-nos d'ajuda també per entendre els mateixos aspectes en el pla dels comportaments lingüístics.

Des d'aquesta òptica, sembla que els sociòlegs constaten el fet que la tendència a la persistència dels comportaments —i, per tant, la resistència inicial al canvi— és un fenomen generalitzat en les societats humanes. La tendència a la persistència és, doncs, si voleu, més «natural» que la tendència al canvi. Diverses raons semblen explicar això. En primer lloc, allò que fem interpersonalment —per exemple, parlar un codi lingüístic *x* o bé *y*— tendeix a estar intervingut per allò que pressuposem que l'altre pressuposa. És a dir, la interpretació que del nostre acte poden fer els altres individus és present en el moment de decidir una acció pública. Habitualment, la interpretació pressuposada és resultat de les experiències socials anteriors, les quals confirmen o desconfirmen el significat social —positiu o negatiu— atorgat als comportaments. Com que, en general, a tots ens agrada quedar bé socialment, tendirem més aviat a regir-nos per aquells comportaments que han esdevingut norma habitual, és a dir, per aquells que sabem —o creiem— que generen acceptació i no pas rebuig o sanció socials. En segon lloc, les conductes socials arriben sovint a ser molt *subconscients* i *rutinitzades*, amb una suspensió total o quasi total de l'atenció sobre allò que fem. Funcionem, en resum, força automatitzats, cosa que no ajuda gens a la reflexió conscient sobre la pròpia conducta. I en tercer lloc, si el context amb què ens trobem ens presenta o ens fa obrir els ulls sobre la possibilitat de canvi i arribem a valorar si innovem la nostra conducta o no, la nostra reflexió ens ha de portar a veure que, si adoptem el canvi, hi sortirem clarament guanyant més que no pas si no l'adoptem. Tot això i més factors fa, doncs, que el camí de les

transformacions socials no sigui pas fàcil i demani el seu temps.

Posats ja en el terreny específic dels comportaments lingüístics —del parlar, doncs— podem veure que, a més a més, aquesta classe de comportaments socials té característiques pròpies que, segons com, fan encara més difícil la producció del canvi. És clar, per exemple, que no és pas el mateix produir un canvi en la marca de sabó de rentar la roba que acostumem a comprar que en la varietat lingüística que utilitzem per comunicar-nos amb els altres éssers humans del nostre voltant —sobretot si no l'has desenvolupada ja de petit—. Les habilitats que es necessiten en el primer cas són molt diferents que les que calen en el segon. Arribar a sentir-te còmode usant un determinat codi lingüístic porta el seu temps de pràctica i un considerable esforç, els quals, doncs, tendiran a ser evitats si no és que l'individu es troba en una situació que li produeixi una alta necessitat o tingui, per altres raons, una important motivació per utilitzar-lo. Si a les dificultats que tot això comporta en el pla oral hi afegim la d'adquirir i dominar la normativa i els estils de l'escrit, veurem com la problemàtica global del desenvolupament de la competència o de les competències lingüístiques pot ser complexa i llarga.

He presentat fins ara arguments i idees justificadores més aviat del fet de la persistència. Això no obstant, veiem que pot existir canvi social, que, malgrat els factors de resistència enumerats, el canvi es pot produir en molts aspectes i en moltes societats, i, en concret, també en el pla del comportament lingüístic. Quan hi ha canvi, doncs? Com es produeix? ¿Com ocorre i per què el fet que determinats grups humans tinguin una determinada conducta lingüística i temps després l'hagin canviada substancialment? Per començar a donar resposta a això, observem que hem usat la noció de *temps*. I sembla força evident que aquesta noció va totalment imbricada amb la de *canvi*. Qualsevol canvi és, per tant, una relació entre un abans i un ara, o bé entre un ara i un després. La magnitud de les distàncies entre aquestes nocions temporals és diferent, això no obstant, segons quin sigui el tipus de comportament que canviï. És a dir, en el grau de rapidesa d'un canvi hi pot influir la mateixa estructura característica d'allò que canvia. Dic això

perquè aquest element em sembla que és important i pertinent —com ja he suggerit abans— en el cas específic dels comportaments lingüístics. Perquè no solament l'adquisició suficient i òptima d'un codi demana el seu temps —i la seva edat ideal (sembla que millor abans de la pubertat)— sinó que el canvi real i massiu dels usos lingüístics dels individus sembla produir-se sobretot amb l'aparició de noves generacions. És a dir, els grans canvis d'ús lingüístic podran produir-se molt més fàcilment en el procés de socialització de *nous individus* que no pas entre els individus ja socialitzats. I aquests impactes sòcio-culturals rebuts en l'etapa de la socialització inicial de les persones tendiran a tenir una força important per mantenir-se tot al llarg de la vida de l'individu —fora que aquest individu es trobi en un context que li faci manifestament aconsellable l'abandó dels seus trets sòcio-culturals inicials.

Acabem d'introduir ara una noció igualment important per al canvi: la de *context*. Sota aquest rètol volem indicar el fet que la determinació de la conducta social —i, doncs, lingüística— de l'individu no només dependrà d'ell sol, del que elabori en la seva ment, sinó que estarà igualment condicionada pels esdeveniments amb què aquest individu entri en relació. És a dir, si una persona, després de néixer, acabarà essent parlant monolingüe d'una varietat del xinès o bé alternant el francès i l'anglès o el català i el castellà, no és només responsabilitat seva. Potser caldria dir que, de fet, la seva intervenció és més aviat baixa. Allò que determinarà la classe dels «sorolls» lingüístics que un humà emetrà i quan i per què fer els emetrà serà en alt grau el context a què s'hagi *exposat* al llarg de la seva vida, i, en grau especial, com ja hem dit, el dels seus primers anys de vida —la família i l'escola particularment. Serà, per tant, allò que ocorri en el seu entorn el que podrà decidir també si un determinat individu o conjunt d'individus tendirà o no cap a canviar els seus comportaments lingüístics habituals o bé —fixeu-vos— quins seran els comportaments que tendirà a adoptar una nova població.

Tot al llarg d'aquesta estona he anat insistint en el fet que el comportament lingüístic és un subconjunt del comportament social. Igualment cal explicitar, doncs, que en la determinació del primer el context que hi juga és igualment social i, doncs,

divers i complex. Intentant precisar, però, els factors més importants d'aquest context quant a la seva influència sobre la conducta lingüística, podem observar una distinció potser decisiva per a la comprensió de la influència d'aquest entorn: en les societats contemporànies no només actuen sobre els aspectes lingüístics de les persones els altres individus com a tals individus (pares, familiars, veïns, coneguts, companys, etc.) sinó també en qualitat del *paper institucional* que aquells tenen dins de la globalitat de l'organització social (mestres, professors, monitors, funcionaris, locutors, polítics, actors, escriptors, propietaris o dirigents d'empresa, religiosos, jutges, publicistes, esportistes, policies, comerciants, cantants, periodistes, metges, etc.). Fixem-nos que les persones que ocupen aquestes posicions socials tenen sovint la possibilitat d'exercir influències lingüístiques molt més importants que les altres per tal com la seva activitat, d'una banda no és, en general, només estrictament interpersonal (un-a-un) sinó plenament social, *pública* (u-molts), i, de l'altra, o bé estan en situació d'exercir un important grau d'autoritat sobre el comportament lingüístic dels altres o bé —o i alhora— hom acostuma a associar a la seva activitat valoracions simbòliques positives i prestigioses. Són individus, podríem dir, que tenen més veu —o més «força»— que els altres: ens els trobem a l'escola, als llocs d'esplai, a l'empresa, a l'administració pública, als mitjans de comunicació, en les entitats de serveis, en les comissaries, en els comerços, a les sales de justícia, en les universitats, en els hospitals i centres sanitaris, en les confessions religioses, etc. I, el que potser és més característic, ens els trobem en el marc d'*organitzacions*, d'*institucions*, doncs. Són «rols» socials exercits *institucionalitzadament* —en el sistema educatiu, en els mitjans de comunicació, en les organitzacions de l'estat, en les entitats comercials i industrials, en la publicitat, etc.—, diferents dels comportaments que *individualitzadament* puguin tenir aquestes mateixes persones. Per exemple, un locutor de televisió o un mestre poden parlar només en català —fins i tot en entrevistes amb persones no-catalanoparlants— quan estan fent aquesta funció, i, per contra, observar un grau molt més alt d'ús del castellà quan parlen com a individus amb els familiars, veïns o els companys de treball. O a l'inrevés: algú

pot fer la seva feina —tant oral com escrita— fonamentalment en castellà i, en canvi, parlar en les situacions informals molt en català.

Per l'experiència històrica sembla que moltes situacions de canvi sociolingüístic massiu —en especial, les planificades— tinguin el seu nucli impulsor principal més en les comunicacions de tipus *institucionalitzat* —tant de dependència oficial com no-oficial— que no pas en les de tipus *individualitzat*. Quan, de forma especial, algú ha volgut produir una transformació generalitzada de les conductes lingüístiques d'un determinat grup d'individus no ho ha pogut fer —evidentment— actuant directament sobre cada una de les persones en qüestió sinó de forma més aviat *indirecta* sobre les comunicacions *institucionalitzades*. És a dir, hi ha hagut disposicions sobre com havien de parlar i escriure els mestres i sobre allò que havien d'ensenyar, sobre la conducta lingüística dels polítics i funcionaris oficials i sobre allò que «havien o no d'entendre» oficialment aquests darrers, sobre la del personal de l'administració de justícia, sobre els missatges dels mitjans de comunicació de masses, sobre els textos escrits de caràcter públic, etc. Els resultats d'aquestes intervencions són diversos segons els casos, però en tot cas, no es pot dubtar de la seva eficàcia com a transformadores —en el temps— dels usos lingüístics «formals» d'una societat i d'un fort impacte, si més no, sobre els «informals». És a dir, sembla força clara, en general, la influència possible de les comunicacions institucionalitzades sobre les individualitzades, en especial en els casos de les institucions governamentals, del sistema educatiu i en el del pla sòcioeconòmic. La possibilitat que els individus aprenguin un codi diferent al de la família en l'etapa escolar, que l'hagin d'usar com a llengua de treball i de relació institucional habitual, i, que, posteriorment, aquesta nova varietat sigui la que es tendeixi a ser transmesa als fills com a llengua primera —en especial si el codi familiar entra en desús públic important— és ben comprovada històricament. Les raons semblen clares: la gent s'ha d'adaptar a la situació i es va decantant amb el temps per la varietat —per l'eina— més útil i profitosa en el context quotidià, mentre pot anar tendint a abandonar el codi autòcton, en especial si aquest no reté alguna funcionalitat

comunicativa exclusiva, encara que sigui en el pla de les comunicacions individualitzades.

L'altra gran via de canvi sociolingüístic històric ha estat i és el propi contacte entre les poblacions de varietats lingüístiques diferents. Les migracions han anant sempre, doncs, connectades a processos de substitució o de canvi lingüístic, ja sigui per a la població receptora —la que ja residia en el territori—, per a la desplaçada o bé per a ambdues, també a través de processos llargs i complexos. Segons la relació numèrica proporcional dels grups en contacte, el grau d'organització i de desenvolupament cultural, tecnològic i econòmic de cadascun, les seves històries sociolingüístiques, etc., l'evolució pot portar fàcilment a la subordinació lingüística d'un a l'altre i, en conseqüència, a l'adopció del codi del grup més dominant per part del col·lectiu més feble i a l'abandó intergeneracional de la varietat d'aquest darrer.

2. *Els grans objectius peremptoris de la normalització lingüística en el cas català*

2.1 *El canvi del comportament lingüístic oral dels immigrats (L1 cast.)*

Un dels fets que més complica l'actual procés de normalització lingüística a l'àrea catalana és precisament causat pel tipus de desplaçament de poblacions que ara acabo de comentar. Tots sabem com al llarg de l'actual segle s'ha anat modificant la composició cultural i lingüística dels individus que resideixen als Països Catalans pel fet de les successives onades migratòries provinents d'àrees lingüístiques castellanoparlants. Aquest extraordinari esdeveniment demogràfic pot tenir, doncs, importants efectes disruptius per a la situació sociolingüística del català, de manera especial per tal com s'ha produït en un context històric de llargues etapes de política lingüística contrària a l'ús institucional i individual d'aquest codi.

Un procés de normalització del català —és a dir, de ple ús, doncs, institucional i individual del codi autòcton en el seu territori i d'estabilització consolidada d'aquesta llengua per al

futur— ha de tenir cura important del factor migratori i emprendre les actuacions pertinents per resoldre'l de manera positiva. El primer gran canvi a assolir, doncs —que pot permetre altres canvis intra i inter-generacionals posteriors— és la plena bilingüització en català del gran conjunt d'individus de L1 castellana que resideixen i pensen continuar residint en el futur en l'àrea lingüística catalana. Les transformacions fonamentals inicials, per tant, s'haurien de produir en el pla de la *competència* lingüística en català —tant en l'aspecte de la comprensió, ja més avançat, com en el de l'expressió— i en el de l'*ús* d'aquest codi —si més no, en una primera fase, amb els individus de L1 catalana, per tal d'evitar que siguin aquests darrers els que no puguin fer ple ús del seu idioma en el territori propi.

Un nombre important però encara minoritari d'individus d'origen allòcton —castellanoparlant— han arribat a desenvolupar —en general, per osmosi social— un alt grau de competència receptora i emissora en català i usen habitualment aquest idioma per parlar amb persones que s'identifiquen com a membres del grup de L1 catalana. Resta, però, un conjunt també important d'individus la majoria dels quals entenen sense gaires problemes el català però que, en canvi, no n'han desenvolupat una pràctica oral suficient que els permetés arribar a una fase de col·loquialització i de plena comoditat en l'ús del català, fet que els frena a l'hora de parlar-lo en possibles converses amb el grup de L1 catalana. En aquest cas, el problema de la manca d'una suficient habilitat en l'ús emissor del català —no desenvolupada adequadament en els moments biopsicològics més òptims de l'individu— esdevé una font d'augment de resistència al canvi molt important i més en un context social que, o bé ja és majoritàriament de L1 castellana, o bé és compost d'individus de L1 catalana, però —aquests sí— òptimament bilingüitzats en castellà. I aquí apareix l'altre gran escull per al canvi del grup de L1 cast.: els individus d'origen autòcton observen majoritàriament una norma lingüística intergrupal favorable a l'ús del castellà per part d'ells mateixos quan senten que l'interlocutor no parla en català —o, en les grans ciutats, ja simplement quan perceben que ocupa un paper social que és habitualment relacionat amb persones que generalment no usen l'idioma autòcton. En el cas, doncs, fins i tot d'individus amb una certa predisposició a la pràctica i a l'ús oral del català les facilitats atorgades pel grup lingüístic autòcton encara no són gaires.

Com modificar, doncs, aquesta situació? ¿Com aconseguir una bilingüització efectiva i massiva del nombrosíssim col·lectiu de L1 castellana resident a l'àrea lingüística catalana? Donada la situació sociolingüística actual en què les relacions interpersonals funcionen fàcilment en castellà quan un dels individus no usa el codi autòcton i en què les persones d'ascendència immigrada viuen majoritàriament en un grau important de concentració i segregació residencial —la qual cosa dificulta la relació espontània i amical amb el grup autòcton, que podria facilitar una bilingüització més «natural»— l'únic camí efectiu que pot quedar és la intervenció en el context *institucionalitzat* dels individus. En primer lloc, la transformació profunda i real de l'àmbit escolar, que és el que pot fer possible una exposició i un ús del català en l'edat més predisposada de l'individu per a l'adquisició lingüística. Com a mínim —si es vol un desenvolupament adequat de la competència emissora— una part majoritària de l'ensenyament hauria de ser vehiculat *en* català (excepte en el cas de les classes *de* altres llengües), i aquest codi hauria de ser l'habitual en la relació personal entre mestre-alumne, sigui quin sigui l'origen lingüístic d'aquest darrer i la matèria que ensenyi el primer, per tal de facilitar amb el màxim de naturalitat la pràctica emissora del codi que es pretén que s'adquireixi en el nivell suficient. Semblantment caldria intervenir en la transformació de l'àmbit de l'esplai infantil i juvenil, a fi que, també allí, la relació fos predominantment en català i constituïssin espais de pràctica lingüística també en la millor edat. De forma paral·lela haurien de modificar-se els usos lingüístics de les empreses radicades en l'àrea catalana per tal que fos l'idioma propi del territori el més utilitzat en les activitats laborals i, doncs, el més profitós i útil per guanyar-se la vida, de manera que no fos pas una llengua «imposada» —com algú pot dir ara— sinó una llengua «necessària» i imprescindible per a l'activitat quotidiana. Alhora, la màxima catalanització de la retolació pública, de l'etiquetatge comercial, dels opuscles informatius, de les notificacions oficials i d'entitats de serveis, etc.

i, en especial dels mitjans de comunicació àudio-visuals, han d'assegurar un marc circumdant suficient que desenvolupi amb facilitat si més no la comprensió del català per part de les persones més adultes que no ocupin llocs d'influència comunicativa. Per als individus ja adults que emetin missatges públics, institucionalitzats, caldrà perfeccionar els actuals cursos per a adults, emfasitzant els aspectes comunicatius de la pràctica lingüística i adequant-los a les activitats específiques dels afectats. Sobre com canviar l'altra part del conjunt, és a dir, el comportament intergrupal dels individus de L1 catalana, hi entrarem ara mateix.

2.2 *El canvi del comportament lingüístic oral dels autòctons (L1 catalana)*

Fora d'una minoria conscienciada sociolingüísticament i militant de la llengua que probablement manté a Catalunya l'ús exclusiu del català en totes o quasi totes les situacions i davant de qualsevol interlocutor, el comportament majoritari de la població autòctona —fent ara abstracció d'àmbits i contextos— sembla que és —com he dit— el de parlar en castellà, en general, a qualsevol persona que sigui *percebuda* i *considerada* com a no-catalanoparlant. Aquesta norma inclou, doncs, tant aquells individus desconeguts que són interpellats en català i responen en castellà com aquells altres ja coneguts que, capaços ara de parlar el codi dels autòctons, no l'usaven en els encontres inicials en què es va establir una relació que després es convertiria en freqüent. Aquesta norma d'ús lingüístic intergrupal —també com ja he dit— inclou —en especial a les grans àrees metropolitanes— aquells casos de papers socials o professionals percebuts com a ocupats generalment per individus que *no* parlen en català, com ara cambrers, taxistes, policies, fills de pares immigrats categoritzats com a no-catalanoparlants, fins i tot desconeguts amb qui et trobes al carrer, etc., als quals la població autòctona tendeix ja a adreçar-se inicialment en castellà. En aquest tipus de situacions es poden produir aleshores converses en castellà entre els propis membres del grup autòcton de llengua primera catalana, tot i que,

de vegades, però, en segons quins llocs, poden ser reconduïdes cap al català si un o tots dos interlocutors deixen de *considerar* l'altre com a no-catalanoparlant (per l'accent que tingui en castellà, perquè diu alguna expressió en català, etc.).

Aquesta situació és fruit evident dels contextos històrics en què s'han anat produint els successius encontres entre autòctons i al·lòctons, generalment marcats per una absència —fixem-nos-hi, en els àmbits *institucionalitzats*— del català reemplaçat per l'ús del castellà, en especial en el sistema escolar, en els mitjans de comunicació i en l'administració. Aquest marc produïa una plena bilingüització dels catalans i, de retruc, conservava una monolingüització —diversa en grau segons els individus i els seus entorns— de la població immigrada de llengua primera castellana. En aquest tipus de context la substitució intergeneracional va anar igualment afavorint, en general, l'avenç de la bilingüització dels catalans en castellà més que no pas la dels immigrats en català, fet, aquest darrer, que alhora actuava retroactivament de nou sobre la pràctica del castellà per part dels autòctons i n'aprofundia la seva col·loquialització. El resultat d'aquesta dinàmica ha estat una situació caracteritzada per l'existència de molts més individus autòctons que parlen habitualment i amb naturalitat en castellà als immigrats que no pas de persones d'aquest origen que parlen en català a les de procedència nativa. Amb el pas del temps, la norma d'usar el castellà amb tots aquells individus categoritzats com a no-catalanoparlants ha esdevingut, probablement de forma majoritària, interioritzada i automatitzada per a les noves generacions autòctones —sense gaires problemes de competència i de fluïdesa— i ha passat a ser vista com a plenament *natural* i pertinent i sense consciència majoritària de «traïció» al propi grup lingüístic. El comportament inicial, doncs, destinat a fer possible la comunicació amb els nouvinguts de llengua diferent es transformava —malgrat la pròpia evolució posterior si més no en el pla de la comprensió per part dels individus immigrats— en àmplia expectativa social consagrada pel costum, amb totes les conseqüències que per al canvi d'aquestes normes de comportament això significa.

Què es pot fer, doncs, per avançar en aquest terreny? Reclamar l'atenció de la població autòctona, donar-li raons perquè

es decideixi a no parlar en castellà als no-catalanoparlants amb qui conviu socialment cada dia des de fa temps, i vèncer finalment els aspectes d'automatització i de necessitat de reciprocitat empàtica en l'ús lingüístic conversacional —parlar tots dos interlocutors el mateix codi— no sembla que sigui una tasca fàcil i ràpida sinó més aviat lenta i difícil, de manera especial en el si d'una mateixa generació. Deixar de parlar en castellà a les persones que avui encara no parlen català i posar-s'hi a emprar el català pot significar encara avui per als autòctons: *a*) trobar-se amb dificultats de comprensió d'alguns mots o construccions dels missatges emesos, cosa que perjudica l'eficàcia de l'acte comunicatiu i, doncs, els resultats desitjats, *b*) sensació d'incomoditat quan l'interlocutor insisteix a continuar parlant en castellà, i *c*) sempre, en el fons, cert temor de la possible reacció negativa (interpretació de la intenció) de l'interlocutor, sobre el qual l'autòcton sap que està acostumat al fet que li contestin en castellà i no en català, encara que parli amb una persona d'origen natiu.

Per resoldre els punts *a*) i *b*) relatius a la competència receptora i emissora en català per part dels immigrats es necessita, com he dit, temps i que es produïssin les importants transformacions en les actuals comunicacions institucionalitzades que abans ja he indicat. Superar el punt *c*) —la por a una interpretació/reacció negativa per part de l'interlocutor que no parla català (però l'entén)— podria derivar llavors automàticament de superar el *b*), tenir una suficient competència emissora. Si els interlocutors ja responen i tenen la conversa en català, l'autòcton deixa de tenir l'ansietat d'estar parlant en català amb un individu que no usa aquest idioma per expressar-se, i, per tant, ja no hi ha cap por de cap reacció especial, ja que el propi interlocutor, per mitjà del seu ús del català, mostra el seu acord. Com que això, però, pot encara trigar a ser una realitat massiva, la intervenció dels organismes de política lingüística hauria d'anar adreçada mentrestant també a resoldre el problema de la legitimació del nou comportament que es vol impulsar. Les accions potser caldria encaminar-les cap a allò que s'ha anomenat «reenquadrament de la situació». Si la població autòctona s'ha d'anar sentint lliure per parlar en català a aquells individus que encara no el parlen ha de reemmarcar

la seva percepció de la situació i estar segura que el canvi del seu comportament és plenament justificat i *entès* positivament i no pas conflictivament per la gran majoria del subgrup de no-parlants del català. Des d'aquesta perspectiva, el significat social d'aquest canvi ha de ser enfocat amb arguments positius i no pas negatius. És a dir, els missatges que calgui vehicular no haurien de ser del tipus «és el teu *dret*, no renunciïs mai al català» —el qual no resol la percepció de conflicte per part dels autòctons— sinó, al contrari, del tipus «no posis barreres al futur, facilita que tots puguem parlar/practicar el català», etc., amb el qual es respon a una tendència que ja existeix en segons quines capes de la població d'origen allòcton i es transforma en positiu el canvi de comportament dels individus de L1 catalana. Igualment serien, em sembla, igualment acceptables i necessàries, actuacions encaminades a fer que la població autòctona —tant adulta com infantil/juvenil— parlés en català als *infants* d'origen immigrat —de fet, doncs, a *tots* els del país— els quals ja aprenen avui el català a l'escola, però es poden trobar majoritàriament en contextos que els continuen condemnant a ser percebuts com a «no catalans» i a ser parlats, doncs, en castellà, a causa de l'associació amb els seus pares que fan els veïns del barri o els companys autòctons del col·legi. L'atenció al canvi intergeneracional ha de ser, doncs, altament prioritzada i dinamitzada.

La nostra reflexió ens ha anat duent, en conseqüència, a veure que potser el centre d'atenció del problema global del canvi de l'ús lingüístic oral dels autòctons i dels immigrats, ha de ser tant el grup de L1 catalana com *alhora* —i, possiblement de forma prioritària— el grup de L1 castellana. Així, en definitiva, hom podria afirmar que l'ús del català amb els immigrats per part dels catalans només augmentarà massivament en la mesura en què la població desplaçada o els seus descendents parlin *també* el català o bé, però en menor grau, si aquests individus demostren una acceptació clara i positiva del canvi que representaria que els autòctons els parlessin habitualment en català. Podria ser, doncs, amb força probabilitat, que fos segons el ritme amb què la població de L1 castellana passés a parlar en català amb la de L1 catalana (en les noves relacions, per exemple, que vagin establint a partir del moment en què

les persones d'origen immigrat vagin decidint a començar a ser elles les que usin el català i no a l'inrevés) que la situació pogués anar canviant de forma massiva. Per fer possible això aniria bé també que les noves generacions de L1 catalana es trobessin en un context que no les bilingüitzés tan d'hora com ara, de manera que en els primers anys de l'escolarització hi pogués haver una asimetria intergrupal de competències lingüístiques a favor del català i no del castellà com ara ocorre. Es tracta, en definitiva, de com construir una realitat en què, de forma natural, les relacions intergrupals es desenrotllin en català i no en castellà com fins ara. És, doncs, una qüestió de tots dos grups *alhora* que necessita un *enfocament global* que permeti aprehendre la dinàmica conjunta de la situació, donada la causalitat no lineal sinó circular i retroactiva de les relacions humanes.

Les intervencions globals, per tant, han de ser, preferentment actuacions sobre el pla institucionalitzat de la societat i no tant sobre el pla individual. Així, promoure realment i eficaçment l'atenció en català en els serveis públics de qualsevol tipus —oficials i no-oficials—; la més gran presència d'aquest idioma en els mitjans de comunicació; l'ús instrumental preeminent del català en la globalitat del sistema escolar i des del seu mateix inici que —com he dit— fes bilingüe *abans* la població de L1 castellana que la de L1 catalana; l'extensió de l'ús del català com a llengua de treball en les empreses públiques i privades; l'ajut per a l'ús del català en les activitats d'esbargiment i esportives, infantils i juvenils; l'estimulació d'una autèntica i creativa cultura de masses en català; l'associació del català amb les activitats més innovadores des de la perspectiva del futur, etc., són algunes pautes de canvis i d'aprofundiments estructurals i d'accions institucionals que caldria emprendre amb resolució. Campanyes potents i globalment organitzades de vehiculació del reenquadrament de la situació de què hem parlat, no veient la situació com un conflicte interètnic per al qual es demana una actitud de divergència lingüística interpersonal del tipus flamenc-francès a Bèlgica sinó com un procés d'integració d'interès per al futur dels mateixos immigrats, i de persuasió per a l'ús del català amb la totalitat de la població infantil i juvenil, podrien potser contribuir també a anar fent avançar la situació.

2.3. *El canvi dels comportaments lingüístics institucionalitzats*

En les conclusions a què hem anat arribant després d'analitzar cada un d'aquests dos primers grans objectius de canvi, hem coincidit a destacar que, fonamentalment, la intervenció per tal d'impulsar efectivament i massivament les transformacions necessàries en les comunicacions individualitzades calia centrar-les no només en aquestes sinó, i de manera prioritària, sobre les institucionalitzades. Fixem-nos que mentre que socialment nosaltres podem distingir grups d'individus de L1 catalana o bé castellana, les institucions —oficials i no-oficials— no tenen de forma «natural» «L1». Les organitzacions, per tant, poden tenir la llengua o llengües que decideixin tenir els seus responsables, els quals cercaran o formaran el personal adient a la política lingüística que decideixin seguir. Les comunicacions institucionalitzades, a més, no influeixen un grup lingüístic o l'altre, sinó *tots dos*, ja que aquests viuen socialment integrats, si més no pel que fa a aquest pla organitzacional. Tothom, potencialment, pot exposar-se als missatges del sistema escolar, dels canals de televisió, de les emissores de ràdio, de la publicitat, de la retolació, de l'etiquetatge comercial, de les autoritats i disposicions polítiques, dels espectacles per a infants, etc. En aquest sentit, doncs, la influència és global i col·lectiva. I, com hem dit, precisament aquest tipus de comunicacions institucionalitzades són les que històricament semblen exercir una gran influència —en les situacions multilingües— en la direcció de l'evolució de l'ús lingüístic. No pot ser estrany, doncs, concloure que és en aquest pla on cal posar més l'atenció en qualsevol procés de normalització que vulgui reeixir.

¿De què o de qui depèn, doncs, la determinació dels comportaments lingüístics institucionalitzats? ¿Com intervenir per canviar-los? Més que dels propis individus com a tal, la determinació dels comportaments lingüístics de les organitzacions de la societat tendeix a dependre de les decisions del *poder polític* i de les interrelacions que s'estableixen a l'interior d'aquest mateix pla de les comunicacions institucionalitzades. En el primer d'aquests dos aspectes la influència pot exercir-

se explícitament o implícitament, és a dir, poden haver-hi disposicions governamentals de regulació clara i detallada de les diferents comunicacions lingüístiques de les institucions o bé simples afirmacions constitucionals i/o rutines establertes per situacions anteriors que actuen de reguladors. Des del segon punt de vista —el de les interrelacions de les organitzacions socials— la llengua de les institucions privades —les més nombroses— tendirà a no ser diferent, per exemple, de la llengua de les institucions de directa dependència política, ja que aquestes darreres podran controlar l'aspecte lingüístic en el sistema educatiu i també en el de comunicació de masses i hauran hagut d'adoptar, com hem dit, algun codi oficial, el qual exercirà, a més, influència simbòlica i tendirà a determinar la varietat com una d'una determinada societat. (Dit de passada, l'aparició contemporània d'empreses transnacionals pot, potser, fer alterar, aquest esquema. Ara, però, per no embolicar la troca això no ho consideraré.) En casos d'igualtat lingüística oficial formal de dos o més codis però sense regulació política dels usos de les institucions de dependència privada aquests tendiran a produir-se segons la tradició o la rutina, en especial si els usuaris o clients no mostren clarament preferències lingüístiques que posin en perill els beneficis de les organitzacions. En aquelles societats —en especial les multilingües— en què s'hagi decidit adoptar regulacions detallades de les comunicacions de les institucions, aquestes tendiran a complir les disposicions governamentals, especialment si la regulació és global, clara i resolta i se segueix una línia coherent en tots els camps (el sistema educatiu, els mitjans de comunicació, els àmbits oficials, etc.), donada, com hem dit, la interdependència d'aquests.

Des del punt de vista del canvi i la persistència dels comportaments lingüístics de les institucions, la tendència a la continuïtat en situacions normals sembla que és també el cas més habitual. Això no obstant, les institucions poden ser potencialment més flexibles que no pas els individus ja que, com he indicat, la possibilitat de canvi pot dur-se a terme a través del reemplaçament dels subjectes que componen l'organització per d'altres amb diferent formació lingüística o bé a través de l'organització obligatòria de la formació d'aquells. En el cas de les institucions de dependència pública el poder polític pot

prendre mesures que impulsin el canvi, tot i que podrà trobar-se amb la dificultat de l'estabilitat permanent del funcionariat i d'altres inconvenients legals. Pot, però, intentar dur a terme polítiques de redistribució, incentivació i captació de nou personal. Cal, en tot cas, la *voluntat política* de fer-ho realitat. En les institucions de dependència privada poden haver-hi menys dificultats en el canvi de la política lingüística del personal. En aquest tipus d'organitzacions, la dificultat pot raure més en la consecució de la voluntat de canvi de la direcció de la institució —en especial en aquells casos sense regulació política de la llengua dels missatges d'organismes privats—, la qual tindrà probablement més propensió a guiar-se per la seguretat d'allò que ja funciona que no pas pel risc del canvi, en especial en situacions poc clares respecte del benefici que puguin aportar aquests canvis de tipus lingüístic. D'altra banda, en especial en les empreses privades, pot haver-hi més experiència en el plantejament de canvis en diferents aspectes de l'organització —per exemple, un de molt actual, la informatització—, que són sempre, però, avaluats i decidits segons el grau d'evitació de perjudici o de benefici que les modificacions puguin aportar-los.

En el cas concret de Catalunya —la zona de l'àrea lingüística més avançada en aquest sentit— les intervencions governamentals sobre l'ús lingüístic s'han caracteritzat, però, per ser fonamentalment actuacions sobre les institucions més directament dependents de la pròpia Generalitat, com ara la mateixa administració autonòmica, l'ensenyament i els mitjans de comunicació públics. Sobre les comunicacions lingüístiques de dependència institucional no-oficial hi ha hagut molta menys atenció i han partit més d'un enfocament individualista que no pas d'una aproximació sobre les organitzacions. Així, campanyes com ara les centrades en els eslògans «Depèn de tu/vostè» o bé «En català per respecte als altres i a tu mateix» il·lustren una filosofia més basada en l'actuació individual que no pas institucional, de dubtosa eficàcia en la transformació massiva dels comportaments lingüístics socials. De fet, la mateixa Llei de Normalització Lingüística vigent reflecteix també aquest enfocament de prendre com a centre, pel que fa a les activitats no-oficials, més l'individu que no pas l'organització. L'individu

té garantit el dret d'expressar-se en català arreu però no s'hi veuen disposicions importants per fer que les institucions també li responguin en el mateix idioma ni per aconseguir que els missatges col·lectius de les organitzacions privades siguin en català ni per arribar al punt que el català sigui el codi habitual de treball a Catalunya. Únicament l'article 25 es refereix al «foment» de la normalització de l'ús del català en aquest tipus d'activitats i, fins al moment, no sembla pas que hagi estat gaire utilitzat. El fet és que encara avui moltes institucions no *atenen* els individus en català ni l'utilitzen en les seves comunicacions exteriors ni hi treballen habitualment.

En això la legislació catalana contrasta enormement amb els textos adoptats, per exemple, a Quebec, els quals es basen més en el fet que són els individus —en tant que ciutadans, alumnes, consumidors o treballadors— els que tenen el *dret* que siguin les *institucions* les que hagin d'utilitzar, com a principi general, la llengua pròpia del territori per comunicar-s'hi, disposició que, com a conseqüència, comporta que les institucions, tant oficials com no-oficials, no puguin sostreure's a la utilització pública habitual d'aquesta llengua. Ja sigui, doncs, a través de la modificació de la Llei de Normalització o bé del seu desenvolupament a través de decrets o ordres semblaria absolutament prioritari el canvi d'enfocament per tal de passar a emprendre actuacions eficaces en el terreny de les institucions. De fet, sembla força factible procedir a actuacions d'aquest tipus a partir de la distinció entre persones físiques i *jurídiques*, que hauria de fer possible —ja en aquesta mateixa fase constitucional— la regulació de les comunicacions lingüístiques d'aquestes últimes conservant els drets individuals de l'actual marc legal. En aquest cas, cal concebre les actuacions sobre les institucions més com a cooperació i facilitació que com a pura i simple coacció legal. Sobre la base —plenament legítima— de la defensa de la població catalana a ser atesa, informada i adreçada en català per qualsevol mena d'institució i a treballar-hi habitualment, caldria emprendre un vast i resolt pla gradual de *cooperació amb* les organitzacions per tal de fer realitat el que hauria estat normal i lògic sense els llargs períodes de subordinació política.

3. *Per una política lingüística planificada i eficient*

Com fer-ho, tot això? Dur a terme una política lingüística d'intervenció global, sobre les comunicacions institucionalitzades i individualitzades no és, és clar, un fet simple sinó de vastes proporcions i complexitat. Establerts teòricament els àmbits més prioritaris i immediats d'intervenció —ensenyament, mitjans de comunicació, ús oficial, publicitat i retolació, missatges exteriors de dependència no-oficial, idioma de treball, etc.— cal imaginar, ordenar i executar les actuacions pertinents, les quals, però, no han de ser fets improvisats i sense estudi ni experimentació prèvia sinó que han de comptar amb equips estables que les elaborin, les examinin, les avaluïn i les planifiquin adequadament abans de ser generalitzades al conjunt de la societat. Aquest principi requereix l'establiment d'espais de reflexió i d'imaginació de les intervencions al si dels organismes responsables d'una política lingüística, tot superant la improvisació, absència de planificació i dedicació quasi absoluta i imperiosa als afers quotidians que fàcilment es pot produir en un departament de l'administració pública. A part, igualment, dels equips dedicats a estudiar la transformació de la situació actual no caldria oblidar que vivim en una etapa de transformacions generals força accelerades, que fa absolutament necessari *preveure el futur*, per la qual cosa cal contínuament seguir totes les iniciatives que s'estiguin gestant i que puguin influir sobre la situació sociolingüística per tal de poder incidir-hi o bé preparar-hi respostes adequades amb anticipació suficient (lleis espanyoles, directives europees, televisió per cable, noves tecnologies, etc.).

Si els òrgans d'estudi i de planificació del procés arriben a definir unes actuacions concretes de les quals tot sembla demostrar que es derivaran efectes positius per als objectius proposats, cal disposar, llavors, d'organismes que posin en pràctica les decisions adoptades destinades a influir els sectors específics —organismes polítics, grups empresarials, mitjans de comunicació, organitzacions diverses, etc.— que, alhora, podran determinar el comportament de capes socials més àmplies. Apareixeran aquí un grapat de noves problemàtiques pertanyents al nivell de l'execució de les intervencions. La

selecció i formació del personal adequat, la creació de mètodes d'actuació específics, de materials necessaris, etc., farà ineludible una organització interna molt més complexa i nombrosa que la del nivell anterior, ja que haurà d'actuar sobre conjunts socials molt més extensos que els que hagin pogut ser estudiats en la fase pilot.

Una característica essencial de la fase d'execució hauria de ser també el seguiment coordinat d'un *pla global* d'acció i intervenció. Així, cada unitat organitzativa tindria assignades unes tasques concretes sobre uns sectors específics del problema que correspondrien a una lògica general del procés marcat pel pla director. Aquestes accions de les institucions de política lingüística pressuposen, per tant, una estreta coordinació entre totes les unitats de l'organització governamental (Presidència, els diferents Departaments, les Direccions Generals, etc.), d'acord amb la concepció global i *ecològica* del procés de normalització.

Em sembla que no dic res de gaire nou si considero que les actuacions de les institucions governamentals responsables de la política lingüística a Catalunya —especialment pel que fa a l'extensió de l'ús— han tendit a basar-se més en la improvisació i en l'espontaneïtat que no pas en l'estudi aprofundit de les situacions i la planificació i avaluació rigorosa de les actuacions. D'acord, per tant, amb el que he anat dient, crec que cal convenir avui que aquest tipus d'actuació s'ha de canviar decididament —com sembla que ja es comença a intentar fer— i orientar més l'acció cap a la incorporació de les teories i experiències socioculturals i sociolingüístiques en la imaginació de com es pot actuar en el procés de normalització i, especialment, en l'augment de l'ús del català. L'elaboració d'un pla general amb sub-plans específics fruit de l'estudi aprofundit de les situacions i de les alternatives d'actuació contribuiria, amb tota probabilitat, al plantejament dels problemes claus del procés i a la recerca creativa de solucions possibles i eficaces.

Un altre aspecte positiu d'aquest imperiós canvi de l'actuació governamental podria ser, per tant, la recomanable centralització d'autoritat sobre la política lingüística. El cas de l'ús lingüístic a l'ensenyament, per exemple, pot ser un clar exemple de la necessària coordinació i imbricació amb la política lingüística general, fet que de vegades pot veure's dificultat pel repartiment de responsabilitats en diferents departaments de l'administració autonòmica. Ja que —tal com he indicat anteriorment— tot el procés de normalització s'ha de contemplar *ecològicament*, és a dir, com un conjunt integral d'activitats interrelacionades, les mesures preses en un sector d'activitat cal que vagin coordinades i combinades amb altres sectors que les puguin potenciar i dinamitzar (en aquest cas concret, per exemple, oci infantil i juvenil, etc.) o influir (activitat laboral, zona demolingüística, etc.). Caldria probablement pensar en una «Direcció Interdepartamental de Política Lingüística» situada directament en la Presidència de la Generalitat. Caldria, de fet, no concebre, com passa sovint, la política lingüística com una qüestió simplement «cultural» —i, per tant, potencialment accessòria— sinó com a central en qualsevol organització governamental d'una col·lectivitat nacional en procés de recuperació.

Tots aquests punts més aviat crítics respecte de l'actuació dels organismes de política lingüística de Catalunya poden exemplificar de fet una de les problemàtiques candents de l'actual procés de normalització del català: la indefinició dels objectius generals i específics i la feblesa teòrica sobre com arribar-hi. Pel que fa al primer aspecte, el fet de no tenir clar quin ha de ser el punt final operativament definit del procés, les fases de *transició* corresponents —d'enorme importància en qualsevol planificació—, i les bases estratègiques generals de l'actuació política en aquest sentit, pot provocar la circulació pel país de punts de vista simplificadament legalistes —la normalització lingüística seria, llavors, la igualtat del català respecte del castellà *de Catalunya*—, d'altres amb pèrdua del sentit dinàmic i per tant de *procés* del propi fenomen de la normalització i, fins i tot, d'oblit de la *utilitat provisional* de les disposicions jurídiques ara ja existents, etc. Esdevé, per tant, peremptori l'impuls decidit a la creació teòrica —sòlidament fonamentada— sobre el desenvolupament del procés de normalització. Arribar a definir-lo amb claredat en el context europeu del futur, reconèixer els seus límits, identificar les variables fonamentals i les interrelacions d'aquestes amb la resta d'elements del procés, generar aproximacions imaginatives, realistes

i rigoroses a una situació més estable i segura per a la comunitat catalana global a mitjà termini en el marc polític espanyol i/o europeu, identificar les preguntes fonamentals del procés sociolingüístic que encara no tenen resposta clara, prioritzar, coordinar i facilitar la recerca de forma efectiva, preparar adequadament les persones que puguin tirar endavant aquest macroprograma, etc., són elements que cal abordar per a una millora de la intervenció pública sobre la realitat lingüística de Catalunya. Torna a aparèixer aquí, doncs, la necessitat d'espais per *pensar* el problema, per generar el necessari coneixement teòric i pràctic per dur a terme amb èxit la normalització lingüística volguda. La instauració d'unitats de creació i recerca o la potenciació i reconversió de les ja existents i, alhora, una més decidida actuació política en molts aspectes coixos de la situació sociolingüística catalana són, doncs, necessitats immediates ineludibles.

Tinguem en compte també, però, que tot i que s'emprengui una planificació més seriosa i coherent ens podrem trobar sovint que determinades actuacions projectades no es puguin dur a terme per dificultats procedents dels textos legals actualment en vigor, en especial del propi Estatut d'autonomia i de la Constitució espanyola, i fins i tot de la mateixa Llei de Normalització Lingüística. Sobre aquesta qüestió, a part que es puguin i s'hagin d'estudiar solucions alternatives que puguin ser aplicables immediatament sense aquest tipus de reformes, cal no descartar d'entrada —i com sovint es fa— la modificació d'aquells aspectes negatius o caducs de tots aquests textos. Vol dir això que caldria preparar-ne redaccions alternatives i posar-les en circulació i debat amb els corresponents arguments, sòlids i ben fonamentats, per tal de poder aconseguir en un temps raonable la modificació de les disposicions que puguin dificultar o impedir la realització d'una correcta i adequada política lingüística. L'estudi aprofundit de la situació, la comparació amb altres casos, la teorització clara sobre el canvi sociolingüístic, la imaginació i l'habilitat jurídica i política, etc., seran també necessaris i imprescindibles en aquest cas. De fet, la possibilitat de reformes tant estatutàries com constitucionals no comença pas a ser ja tan llunyana i, paral·lelament a les revisions de la pròpia legislació catalana, caldria ja l'inici

d'aquest debat seriós sobre una ordenació lingüística diferent i més igualitària a nivell d'estat, que, des d'un punt de vista favorable als actuals processos de normalització, establís regulacions positives tant de les comunicacions de les institucions oficials com de les no-oficials que tenen un conjunt estatal multilingüe com a zona d'actuació. Res més. Moltes gràcies.